

ct.

4

**B. oct.
2034**

Muse. litt.
8° 2034

IS EEN SCHOOLVERBOND-ALLÉÉN
TEGEN SCHOOLVERZUIM VOLDOENDE?

DOOR

O. VERHAGEN.

(Met Bijlagen betreffende het Schoolverzuim in Zeeland.)

Zoo men u tot spreken dringt: Zeg, wat gij
meent en meen, wat gij zegt.

GARIBALDI.

ROTTERDAM.

NIJGH & VAN DITMAR.

1870.

RIJKSUNIVERSITEIT UTRECHT

1407 2189

Den 20 Augustus 1869 werden *„allen, wien hun land en volk lief is, en die niet blind zijn voor de gebreken van het tegenwoordige en voor de gevaren der toekomst”*, op het aangenaamst verrast door de heeren HARTING met een voorstel tot oprigting van een *Schoolverbond*, waarbij tevens de verklaring gevoegd werd, dat die heeren zich van de gunstige werking der *schoolpligtigheid* in het buitenland hadden overtuigd, met schaamte erkennende, dat ons volk te dien aanzien ver bij zijne bureu achterstaat, enz. enz.

Om hunne persoonlijke zienswijze deswegens nader te doen kennen, werd verwezen naar *„Een dag in den vreemde,”* door D. HARTING. Amsterdam, P. N. VAN KAMPEN, 1869.

Zij verklaarden wijders overtuigd te zijn van de groote bezwaren, *voor als nog* aan de invoering der *schoolpligtigheid* hier te lande verbonden, waarom dan ook de strekking van het door hen beoogde schoolverbond zich vooreerst slechts tot het volgende bepalen kon:

- 1° die bezwaren, voor zoo ver zulks geschieden kon, uit den weg te ruimen, en
- 2° intusschen de algemeenheid van het schoolbezoek (zonder onderscheid van scholen) door alle gepaste middelen zoo veel mogelijk te bevorderen.

Allen, welke zich op dezen grondslag tot een Schoolverbond wilden vereenigen, werden tot eene zamenkomst uitgenoodigd op 31 October 1869 te Utrecht. (1)

Den 10 September maakten de voorstellers bekend, dat hun plan reeds zoo veel deelneming had gevonden van de meestverschillende partijen en gezindheden, dat zij aan het welslagen niet meer twijfelden. De zamenkomst, primitief op 13 October bepaald, werd te gelijker tijd om daarbij opgegeven redenen tot 27 October verdaagd.

Van alle zijden las men inmiddels in de dagbladen berigten van adhaesie, zoo zelfs, dat het *Dagblad van 's Gravenhage*, hoewel zich den 4 September reeds als tegenstander van schooldwang hebbende doen kennen, den 16 September het getuigenis aflegde:

„Zeldzaam is eene stem in den lande gehoord, die luider weérklank vond in alle kringen en onder alle partijen dan die van de heeren P. en D. HARTING met zooveel nadruk is uitgegaan.”

Van dien ernst of nadruk getuigt vooral het werkje, waarnaar zij in hunne oproeping verwezen, om hunne gevoelens te doen kennen, en waarvan het volgende dialoog ten bewijze kan strekken (bl. 6):

„Wat zou ik anders kunnen bedoelen dan de schoolpligtigheid, waaronder nu reeds meer dan één geslacht hier te lande (in Pruisen namelijk) is opgegroeid, en die men ons, Hollanders, nog steeds op grond der nietigste bedenkingen blijft onthouden.

„Gij weet, ik ben niet Pruisisch gezind en een autocraat als VON BISMARCK verfoei ik uit het diepst mijner ziel. Maar toch zou ik kunnen wenschen, dat wij, hoogstens voor eene enkele maand door Pruisen geannexeerd werden, alleen om het langs dien weg mogelijk te maken,

(1) Zij, die zich daarmede niet konden vereenigen, werden dus niet uitgenoodigd tot de zamenkomst, en hoewel hun de toegang niet ontzegd was — zeker is het, dat zij het regt niet hadden, om er de éérste viool te spelen.

*„dat wij „op allerhoogst bevel” met den zegen der school-
„plichtigheid begiftigd werden.”*

Zoo ook wordt op bl. 9 en 10, na de mededeeling, dat zij het buitenland hadden bezocht, om de werking der wet op de schoolplichtigheid te onderzoeken, de volgende verklaring afgelegd:

*„Naar aanleiding van wat wij op een reeks van plaatsen
„uit den mond van het volk zelf hebben gehoord, zijn wij
„met eene overtuiging in ons vaderland teruggekeerd, die
„voortaan wel niet ligt aan het wankelen gebracht zal worden.”*

Deze verklaring wordt onmiddellijk gevolgd door eene instemming met GOETHE'S woorden:

- »Ueberzeugung soll uns Niemand rauben,
- »Wer's besser weiss, der mag es glauben.”

Ik bepaal mij slechts tot deze beide aanhalingen, met verwijzing naar de 31 éérste bladzijden van *„Een dag in den vreemde,”* om te doen zien, dat er alle redenen bestonden om te vermoeden, dat men hier te doen had met mannen van een gevestigde overtuiging en vaste, oud-Hollandsche wilskracht; mannen, die den moed hadden, om daarvan in eene openbare vergadering, eene *„meeting”* zelfs, een schitterend blijk te geven; bewust als zij waren, dat ze, door *schoolplichtigheid* op den voorgrond te plaatsen, als doel van hun streven een woord gebruikten *„dat in onze meeste kringen nog steeds als een „VERRUFENES WORT” met afkeer wordt aangehoord.”* (Zie bl. 7).

Op den 13 October, den dag primitief voor de éérste zamenkomst bestemd, *„voor allen die zich op de door de heeren HARTING voorgestelde grondslagen tot een schoolverbond wilden vereenigen,”* verscheen echter eene circulaire, onder teekend door zeventien heeren (zegge *„zeventien!!”*), wier namen ja, wel waren *„van goeden klank in ons vaderland”* maar van wie, van de groote meerderheid althans, het dan toch bekend was, dat ze zich ongaarne onder de

onvoorwaardelijke voorstanders der openbare neutrale school zouden zien gerangschikt.

Kan het daarom verwondering baren, dat na de kennismeming van den inhoud dier circulaire, de volgende vragen onwillekeurig moesten opkomen bij hen vooral, die het flinke voorstel van de heeren HARTING „met vreugde hadden begroet:”

Wie zijt gij, en van waar komt gij? Van waar uw regt, om u meester te maken van een terrein, dat niet *door* u en strikt genomen niet eens *voor* u was ontworpen en afgebakend? Van waar uwe bevoegdheid, om een plan, waaraan bereids door zoo velen van de meest verschillende partijen en gezindheden goedkeuring en bijval was geschonken, te wijzigen door het *in te krimpen en te beperken*, en wel eenvoudig tot het zooveel mogelijk bevorderen van schoolbezoek, alsof dit het éénige ware, waarin *„de gebreken van het tegenwoordige en de gevaren der toekomst”* bestonden naar het oordeel van hen, *„wien hun land en volk lief is?”*

De circulaire zweeg over een en ander, en onwillekeurig was men dus wel verplicht, om verband te zoeken tusschen dit vreemde verschijnsel en het *beruchte* artikel voorkomende in het *Dagblad* van 16 September, onder het opschrift: „DRANG GEEN DWANG.” 't Is een artikel, dat wel onmiddellijk na de verschijning door het *Handelsblad* en later ook door *de Wekker* naar verdienste is gesignaleerd, maar dat vooral na kennismeming van den inhoud der bewuste circulaire dubbel de aandacht verdient.

Dat blad toch, dat *„nooit liegt of lastert”* (regters kunnen zich immers ook vergissen) verklaarde toen reeds:

„Tot ons genoeg onwaardigen wij, dat de heeren HARTING „zich ook geen vrienden van schoolpligtigheid betoonen, ook „al hadden wij hunne verzekeringen daaromtrent nog sterker „dan ze door hen werden afgelegd — verlangd en gewenscht.”

Dit destijds lezende, vroeg ik mij af: Hoe! mannen

als de heeren HARTING, die zulke blijken gegeven hebben van een ernstig en gezet onderzoek van dit voor ons land zoo moeilijk toe te passen vraagstuk; mannen, die zoo onbewimpeld hunne overtuiging hebben uitgesproken, niet alleen van het wenschelijke, maar tevens van het noodzakelijke der schoolpligtigheid hier te lande, dezen zouden aan het *Dagblad* en de zijnen „verzekeringen” gegeven hebben, die aan de Redactie het regt gaven om openlijk te verklaren dat zij..... *zich geen vrienden van schoolpligtigheid zouden betoonen, dat zij dus van overtuiging veranderd waren*, en dat wel in het korte tijdsverloop van drie of vier weken? (van 20 Augustus tot 16 September).

Ik, die niet sterk in „gelooverij” (1) doe, en vooral niet aan wat van dergelijke zijde komt, las destijds (16 September) die mededeeling met een gevoel van verachting, niet anders denkende dan aan groven laster, gepleegd aan het *„edel broederpaar, wier stem in den lande”* (waarin zij zich als zulke warme voorstanders van schoolpligtigheid hadden doen kennen), volgens het eigen getuigenis van het DAGBLAD *„met een zoo zeldzamen weérklank was gehoord!”*

Na de ontvangst der bewuste circulaire van 13 October, ondertekend door die „zeventien” heeren, het *Dagblad*-artikel echter herlezende, begon het mij toe te schijnen, dat er werkelijk verband bestond tusschen de Redactie van het *Dagblad* en het zoo raadselachtig optreden van de ondertekenaars dier circulaire, met een zoo bekrompen programma.

Men oordeele, in hoeverre daartoe al of niet gegronde redenen bestonden.

In datzelfde artikel toch werd als naar gewoonte onder het roeren der groote trom aan *„de vrienden”*

(1) Dit strekke in antwoord aan den heer GROEN op zijne deswegens gedane vraag, in één der nummers zijner *Nederlandsche Gedachten*. Ik meen No. 9 of 11.

voorgeschreven, wat zij in de gegeven omstandigheden te doen hadden, om zich meester te maken van den op te rigten Bond.

In spijt van de gegeven „verzekeringen” door de heeren HARTING, „die men wel wat sterker had verlangd en gewenscht,” wordt vrij duidelijk te kennen gegeven, dat men hen eigenlijk niet vertrouwt, en dat er daarom „naauwlettend moet worden gewaakt en vóór ALLES naar worden gestreefd, om in die bijeenkomst de meerderheid niet te verschaffen aan de radicale partij.”

Wie het eerlijke *Dagblad* onder de radicale partij verstaat, behoeft geen toelichting.

Verder wordt gezegd:

„Onze vrienden — en hier rigten we ons tot conservatieven, antirevolutionairen en roomsch-katholieken (1) — behooren daarom in zoo groot mogelijk getal te Utrecht te verschijnen en hunne stem in de éérste vergadering te verheffen.”

Is er tegenover de oproeping van 20 Augustus (men zie de noot op bl. 1) onbeschaamder en brutaler raadgeving denkbaar, om zich met geweld meester te maken van het terrein „dat noch door of vóór hen was ontworpen of afgebakend?”

Dubbele aandacht echter verdient vooral de volgende zinsnede:

„Men zij bij dit alles uiterst voorzigtig — de radicalen weten op hun tijd ook behoedzaam te wezen en hun ware bedoelingen kunstmatig in den mantel der denkbeelden van hunne tegenpartij te verbergen.”

Dat door mij gespatieerde woordje „ook” is hier zeer opmerkelijk, vooral als men bedenkt, dat deze raad gegeven wordt aan „de conservatieve, antirevolutionaire en roomsch-katholieke vrienden!!”

(1) De bekende coalitie dus tegen de openbare volkschool.

Dezen dus verstaan de kunst, het wordt hier openlijk door hunnen woordvoerder en raadgever verklaard: *„om hunne ware bedoelingen kunstmatig in den mantel der denkbeelden van hunne tegenpartij te verbergen.”*

Niet, dat dit iets nieuws zoude zijn voor velen in den lande, maar nu het van die zijde zoo plat weg is gezegd, mag men het er voor houden, dat die overtuiging, zoo mogelijk, nog algemeener zal worden.

Voorstanders der neutrale school, „gij, wien uw land en volk lief is, die niet blind zijt voor de gebreken van het tegenwoordige, en voor de gevaren der toekomst,” neemt toch nota van deze openlijk afgelegde verklaring en... *„past op uwe neuzen!”* eer het te laat is.

Ik vertrouw, dat het door niemand zal worden gewraakt, dat na aandachtige overweging van een en ander, door mij verband gezien werd tusschen de circulaire „der zeventien” en het bewuste artikel van het *Dagblad* van 16 September.

De man van het *Dagblad*, wiens BEHENDIGHEID zijne BEDRIJVGHEID evenaart, en die met deze beide eigenschappen toegerust aan DE WARE VOLKSBEELANGEN in ons vaderland, reeds zoo groote schade toebragt, zag alzoo den 13 October voorloopig zijne wenschen vervuld. De circulaire toch deed zien, dat den heeren HARTING toen reeds „door list of geweld” (1) de teugels waren ontworpen; de „vrienden” hadden zich blijkbaar vóór de algemeene vergadering reeds, *„meester gemaakt van het terrein”*, (1) iets, dat op eene algemeene vergadering zeker niet zoo gemakkelijk kon plaats grijpen, al hadden zij *„hunne ware bedoelingen ook nog zoo kunstmatig in den mantel der denkbeelden hunner tegenpartij verborgen.”*

Het moet onder zeker voorbehoud tot lof van dien

(1) Woorden van het *Dagblad*.

redacteur worden gezegd, dat hij steeds eene werkzaamheid ontwikkelt, welke tegen niets opziet, zich de meest mogelijke moeite getroostende, zoo lang er maar eenige kans bestaat, dat de partij, die hij dient, er door gebaat kan worden. Hij gaf er den 16 September een nieuw bewijs van.

In eene geheime bijeenkomst dus heeft men zich „bij verrassing of geweld het meesterschap weten te verwerven” en zij, die het plan der heeren HARTING hadden beaamd en goedgekeurd, en die daarvan blijken hadden gegeven op de wijze, zoo als dit van hen was verlangd, moesten zich wel teleurgesteld voelen, zoo vele bekende „vrienden” van het *Dagblad*, de taak der oproeping met de heeren HARTING te zien deelen, vooral toen men hen tevens zonder eenige introductie in de vergadering plaats zag nemen aan de bestuurstafel „alsof het uitsluitend hunne plaats ware, tegelijkertijd eenen toon voerende, alsof aan hen het initiatief der te bespreken punten, benevens de hoofdleiding der vergadering regtens toekwam (1).” Zij toch vooral moesten „eer met weersin dan met sympathie worden begroet” door allen, die zoo gaarne zouden medegewerkt hebben met de heeren HARTING, om aan den Bond een werkring te geven, overeenkomstig de wenken, door hen in „Een dag in den vreemde” gegeven, doch waartoe nu als het ware de weg versperd werd.

Het verdient opmerking, dat ook *in de vergadering zelve* met geen enkel woord, rekenschap werd gegeven, veel min goedkeuring gevraagd, *waarom* men zich bepaald had tot de keuze van mannen, van wie, zoo als gezegd is, *de meerderheid* zich zeker ongaarne onder de onvoorwaardelijke voorstanders der neutrale staatsschool zouden gerangschikt zien, en *waarom* men de primitieve grondslagen, door de heeren HARTING ontworpen, zoo belangrijk gewijzigd had.

(1) Woorden van het *Dagblad*.

Vreesde men soms, dat iemand den moed zoude hebben, om met inachtneming van den vereischten eerbied voor de gevoelens van anderen, er op te wijzen, dat het te betreuren was, dat aan erkende tegenstanders van de staatsschool aan de groene tafel eene plaats ingeruimd was, waardoor men van zelf belet werd, aan het op te rigten schoolverbond eene rigting te geven, door welke het in de éérste en voornaamste plaats een bolwerk kon worden tegen de bestaande coalitie, om de neutrale school te ondermijnen?

Is dat de reden geweest, waarom geen opheldering gegeven werd van, veel min goedkeuring gevraagd over een en ander? Dan zal spoedig blijken, dat zwijgen het juiste middel niet was, om de *anti*-vrienden van het *Dagblad* te neutraliseren.

Nadat de heer P. HARTING mij daags te voren gezegd had, dat men van geen schoolpligtigheid wilde weten, en hij in dat opzicht *geheel van opinie veranderd was*, gaf ik ZEd. kennis van mijn bepaald voornemen, om een voorstel te deen van volkomen gelijke strekking als in het primitieve ontwerp van hem en zijnen naamgenoot was opgenomen, een voorstel namelijk, om onder de grondslagen van den Bond ook op te nemen: *het zoo mogelijk wegruimen der bestaande bezwaren tegen de invoering van het verpligt onderwijs hier te lande.*

Ik besloot onmiddellijk na dat onderhoud een voorstel in dien geest te doen drukken en gaf, vóór den aanvang der zitting aan den ingang der vergaderzaal daarvan p. m. 150 exemplaren af ter verspreiding in de vergadering, ten einde alle misverstand te voorkomen, en te doen zien, dat ik met mijn voorstel niets anders beoogde dan primitief in het plan gelegen had, waarmede de heeren HARTING het Nederlandsche volk op de aange-

naamste wijze hadden verrast, maar dat, altijd op eene zeer onregelmatige wijze, ik zeg niet *ten gevolge van*, maar toch overeenkomstig de raadgeving van het *Dagblad*, was ter zijde geschoven.

Dat voorstel was van den volgenden inhoud:

Het SCHOOLVERBOND, in beginsel erkennende, dat zoo lang in ons vaderland niet iedereen voldoende lager onderwijs ontvangt, althans zoodanig, dat het voornaamste daarvan voor het leven behouden blijft, de hechtste waarborg ontbreekt voor het behoud en de ontwikkeling der vrijheid, der beschaving en der welvaart; — en overtuigd, dat geene algemeene verspreiding van het onderwijs in alle klassen der maatschappij mogelijk is zonder tusschenkomst der wetgevende magt, die aan de ouders de verpligting oplegt, om hunne kinderen voldoende lager onderwijs te doen genieten, stelt zich ten doel:

1° *De invoering eener zoodanige wet voor te bereiden en zooveel mogelijk te helpen bevorderen.*

(Zie verder het programma).

Ik geloof niet, dat iemand een merkbaar verschil in strekking zal kunnen aanwijzen, tusschen dit voorstel en dat van de heeren HARTING, zoo als zij 't in hun primitief plan als een der grondslagen van den op te rigten Bond hadden aangegeven, ten ware alleen dit: dat, terwijl die heeren op het wenschelijke der *schoolpligtigheid* gewezen hadden, ik alleen van de tusschenkomst des wetgevers sprak in *algemeenen zin*, blijkbaar de voorkeur gevende, aan *verplicht onderwijs*.

Het is waar, door den heer L. MULDER werd mij, zoodra deze het voorzitterschap had aanvaard, kort vóór den aanvang der werkzaamheden medegedeeld dat „men” met leedwezen vernomen had, dat een zoodanig voorstel door mij gedaan zou worden. Doch op mijn vraag, of ZEd. het voornemen had, discussie toe te laten over de

algemeene strekking van het programma, zoo als dit nu ontworpen was, een *ontkennend* antwoord ontvangende, verklaarde ik, *in dat geval*, bij mijn voornemen te moeten blijven en mijn voorstel te doen.

Ik zal niet in herhaling treden over 't geen na het aan de orde stellen van mijn voorstel heeft plaats gehad — hoe b. v. de heer P. HARTING mijn voorstel bestreed, het *„een twistappel”* noemende en zich verontschuldigende, dat hij primitief wel een gelijksoortig voorstel had gedaan, maar daarvan was teruggekomen, zijne handelingen in dezen vergelijkende bij eenen luchtreiziger, die onvoldoende voorbereid, hoog, zeer hoog opgestegen was, zonder over eene veilige ankerplaats te denken, en hoe hij het onmogelijk rekende, dat eene wet op de *schoolpligtigheid* ooit zou kunnen uitgevoerd worden, en wij daardoor nog in eene erger positie zouden komen dan zonder eene zoodanige wet reeds het geval is, enz. enz.

Ik zal niet breedvoerig herhalen, hoe vooral Jonkh. VAN DER HEIM mijn voorstel bestreed, met te zeggen, dat, als het aangenomen werd, de geheele werkring van den Bond zich zou oplossen in een eenvoudig rekwest aan de regering om *schoolpligtigheid*, en dat de officiële cijfers der regerings-statistiek, waaruit het schoolverzuim zogenoemd blijkt, *„een leugen waren.”* — (Let wel, dit werd door dien heer gezegd, niet van *de gevolgtrekkingen*, die door anderen uit die officiële cijfers werden afgeleid — maar van die cijfers zelve). — Verder: dat zoo lang er één enkele huisvader in Nederland zou gevonden worden, die *zeide* er gewetensbezwaar tegen te hebben, dat zijn kind de openbare school bezocht, hij zich met al de kracht, die in hem was, zou blijven verzetten tegen de invoering van *schoolpligtigheid* enz. enz. *Een wet had nooit iets goeds gewrocht!* — *De vrijheid stond tegenover de wet — en vrijheid was zijne leus!*

Een luid applausissement volgde op dit indruk-

wekkend betoog. Het was echter moeilijk te beslissen, in hoeverre het een blijk van goedkeuring was over het redenaarstalent door den spreker aan den dag gelegd, of wel als een bewijs, dat men het hierover met hem eens was:

- 1° dat bij aanneming van mijn voorstel het doel of de werkring van den Bond zich zou oplossen in een bloot rekwest aan de regering;
- 2° dat de officiële cijfers der statistiek betrekkelijk het schoolverzuim een leugen waren — (maar waartoe dan een Bond?)
- 3° dat een bloot „zeggen” gewetensbezwaar te hebben voldoende moet zijn en blijven in ons land, om vrijheid te hebben, te doen wat men goed vindt;
- 4° dat de *barricaden-taal* van sommige fransche republikeinen in ons land reeds weérklank vindt?

Of is het geen volbloed barricaden-taal in een volksvergadering, zij het dan ook bij monde van een jonkheer, de leer te verkondigen: „DE WET STAAT TEGEN-
OVER DE VRIJHEID! WETTEN WROCHTEN NOOIT IETS GOEDS!!!
WEG DUS MET WETTEN, DIE DE VRIJHEID BELEMMEREN —
LEVE DE VRIJHEID!!! (1)

Ik hoop voor de eer van mijn land, dat men met dat applaus alleen hulde heeft willen brengen aan het onmiskenbaar talent van den redenaar, die als zoodanig voorzeker toejuiching verdiende.

Ik verwijs voor dit alles naar het *Utrechtsch Dagblad* van 28 October, dat van alle mij bekende verslagen, het meest getrouwe relaas der vergadering bevat.

(1) Het verdient opmerking dat zij, die zich in den mantel der denkbeelden huurer tegenpartij wikkelen, om hunne ware bedoelingen te verbergen, dit dikwijls zoo onhandig doen, dat schier iedere schoolknaap, die de lessen eener Hoogere Burgerschool heeft gevolgd, merken kan „dat ze niet in hun rol zijn.” Men denke aan HEEMSKERK AZ. met zijn voorstel tot census-verlaging voor het kiesrecht — en aan de conservatieven, als zij ter bestrijding van verplicht onderwijs zich met zooveel overdreven ijver in de bres stellen voor... „DE VRIJHEID!!!” enz. enz.

Als *doel* van den Bond werd mijn voorstel verworpen — als *middel* zoude men er op terug komen.

Dit moet wel doen denken aan een misverstand bij de stemming; hoogst waarschijnlijk het gevolg, éénsdeels van de argumenten door sommige sprekers bij de bestrijding van mijn voorstel tegen de *schoolpligtigheid* aangevoerd, en anderdeels van eene (zeker bloot toevallige) uitdrukking van den voorzitter, zóó kort voor den aanvang der stemming gedaan, dat geene rectificatie door mij mogelijk was; eene uitdrukking waardoor velen in den waan werden gebracht, dat het de vraag gold, of men de *schoolpligtigheid* als *doel* of als *middel* zou beschouwen. Doch hoe dit zij, het voorstel werd met eene overgrootte meerderheid als *doel* verworpen.

Hoe men nu ooit *het voorbereiden* eener wet, waartegen in ons land zoo vele bezwaren van verschillenden aard bestaan (gegrond of ongegrond); het *zoo mogelijk wegruimen dier bezwaren*, onder de *middelen* ter bestrijding van *het schoolverzuim* zal kunnen opnemen, blijft voor mij nog altijd raadselachtig.

De tusschenkomst van den wetgever op eene of andere wijze is ongetwijfeld een *middel*, in mijn oog het eenig afdoend middel zelfs, tegen het schoolverzuim — maar het ligt niet onder het bereik van eene vereeniging van particulieren, en alleen zulke middelen kan men opnemen in zijne statuten. Het eenige toch wat men doen kan is: de bestaande bezwaren, die de invoering van het middel tot hertoe hebben belet, *grondig onderzoeken*, om te zien, wat er van is. En als het dan blijken mogt, dat het geneesmiddel erger zoude zijn dan de kwaal, dan is de strijd van zelve op dit punt geëindigd.

Dergelijk onderzoek nu kan niet doelmatiger en onpartijdiger plaats hebben dan door eene vereeniging, waar *voor- en tegenstanders* van dat „heroïek” middel zamen werkzaam zijn, om de hoofdkwaal te bestrijden. Ik zie daar-

om volstrekt niet in, dat het zich ten doel stellen van een zoodanig onderzoek, ooit een gegronde aanleiding zou kunnen zijn voor de tegenstanders, om zich te onttrekken aan de vereeniging — tenzij men heimelijk overtuigd zij, dat de bezwaren, waarop men wijst, de toets van een onpartijdig en grondig onderzoek niet kunnen doorstaan.

Een tal van bezwaren, die men zoo hier en daar verneemt, komen mij als weinig beteekenend voor en het zou niet veel moeite kosten om deze te rangschikken onder de *denkbeeldige* bezwaren, ook door hen, die er nu ter goeder trouw op wijzen als in hun oog *onoverkomelijke belletselen*. Ik zeg daarom niet, dat er geene bezwaren over zullen blijven. Het tegendeel is waar. Maar eerst na grondig onderzoek en uiteenzetting van die bezwaren, die werkelijk zullen blijken voor geene oplossing vatbaar te zijn, zal men eene keuze kunnen doen, of men al of niet de toepassing van het middel wenschelijk acht in het algemeen belang.

Hoe het mogelijk is, dat er nog praktische mannen in onderwijszaken gevonden worden, die de overtuiging missen, dat het zonder tusschenkomst van den wetgever onmogelijk is om het schoolverzuim op afdoende wijze te bestrijden, is mij onbegrijpelijk. Ik althans zeg het de heeren HARTING na, op bl.10 van hun *„Een dag in den vreemde“*:

„De ondervinding heeft het maar al te duidelijk geleerd, de verbetering zal zich tot in het oneindige laten wachten, tenzij de Staat met zijne magt tusschenbeide trede, om het bestaande kwaad weg te nemen.“

Maar genoeg over mijn voorstel. Ik wensch bij deze gelegenheid nog een enkel woord te zeggen over het afkeurend oordeel in sommige organen der publieke pers, (voor zooveel deze ter mijner kennis zijn gekomen) waartoe mijne handelingen op de vergadering van 27 October aanleiding gegeven hebben.

Volgens het *Handelsblad* heb ik er „de rol eener twistgodin vervuld.”

Dit oordeel steunt waarschijnlijk op de kwalificatie, door den heer P. HARTING aan mijn voorstel gegeven, toen ZEd. het „neen twistappel” noemde. Die heer was van het nu door hem ingenomen standpunt volkomen daartoe bevoegd; alles toch getuigde er van, dat ZEd. slechts een vergadering wenschte,

- »Waarin..... de zonen
- »Van 't zelfde huis als broeders zouden zamen komen,”

om (volgens den Twentschen briefschrijver, of liever fotografist der *Nieuwe Rotterdamsche Courant* van 10 Nov.) echt huiselijk, wat vriendschappelijk te keuvelen en de „zieke school” de pols te voelen, zonder meer. Immers men wilde, volgens hem „de patient wel gaarne genezen zien, doch zonder dat haar, de familie en bekenden zéér werd gedaan; MEN was daarom van mijn scalpeermes niet gediend,” en ik deed dan ook, in zijn oog „misschien” meer dan door de rondgezonden circulaire der zeventien gewettigd kon worden.

Ik dank bij deze gelegenheid dien mij onbekenden maar geestigen en scherpzinnigen opmerker, voor al hetgeen hij ten mijnen aanzien wel heeft gelieven te zeggen, en hoop, dat zijn zoo beleefd geuite twijfel over mijn regt tot het doen van mijn voorstel tegenover de „men's,” door het voorgaande zal zijn weggenomen.

Het beruchte *Dagblad* signaleerde mij als een „radicalen vrijheidsbelager,” die (door één der vrienden), met schitterend succes was bestreden, doch erkende later toch, dat mijn voorstel op zijne plaats was. (Hoe lief!)

Volgens de *Bazuin*, wier redactie de beleefdheid had mij een exemplaar te zenden van het nummer, waarin zij mij en het voorgevallene op de vergadering van 27 October beoordeelde, en waarvoor ik haar bij dezen dank zeg,

ben ik (1) niet alleen een „democraat”, een „moedermoorder” (altijd op politiek gebied), een „wegbereider der roode republiek,” maar een „tweede MARAT en ROBESPIERRE, die de Nederlandsche GIRONDINS door logische noodzakelijkheid (2) onder de guillotine-bijl zouden doen vallen!”

En dat alles waarom?

Omdat ik één der grondslagen van het schoolverbond, zoo als dit door de heeren HARTING ontworpen was, op nieuw ter sprake heb gebracht, welke grondslag op eene raadselachtige wijze (ik wil het herhalen) zoo al niet „ten gevolge van,” dan zeker „overeenkomstig” den raad door het Dagblad aan „zijne vrienden” gegeven, was geëscamoteerd geworden...

Ik heb in mijn voorstel mijne overtuiging neêrgelegd en heb die bij de toelichting rond en open uitgesproken, alles vermijdende, wat anderen kwetsen kon, (3) even als de heeren HARTING dit gedaan hebben in hun *Een dag in den vreemde* en in hun primitief voorstel en oproepingsbiljet.

De heeren HARTING zijn van overtuiging veranderd: IK niet... Ziedaar het eenige verschil tusschen ons *wat dit punt aangaat*.

Zij deinsden terug (volgens hunne eigen verklaring) voor de taak, die zij vrijwillig op zich namen, en riepen de hulp in van... „alle partijen” zonder onderscheid.

Ik, meenende wat ik zeg, en zeggende, wat ik meen, zie in dat laatste te hulp roepen alleen de zucht om *velen* te believeu, door *te doen*, wat men naar eigen over-

(1) Niet Jonkh. VAN DER HEIM met zijne barricaden-taal.

(2) Welk verschil bestaat er tusschen de „logische noodzakelijkheid” van de Bazuin en „het causaal verband” der ultra-modernen? Vraag aan dr. KUYPER.

(3) *Het Vaderland* althans had de beleefdheid daarvan de volgende getuigenis af te leggen:

„Al wat door den spreker in het midden gebracht werd, kenmerkte zich door „geestdrift voor de zaak van het onderwijs, gepaard aan eene vrijzinnigheid en ngematigheid, welke bij alle toehoorders den aangenaamsten indruk achterlieten.”

tuiging minder geraden acht, of *te laten*, waarvan men naar eigen overtuiging alleen iets goeds verwachten kan. Dit nu moge blijk geven van een zekere MEEGAANDHEID (helaas! een nog vrij algemeen gangbare munt in ons vaderland) maar het is, naar mijne overtuiging, dáár waar het op handelen aankomt, tevens de oorzaak van halve maatregelen, die hoogst zelden iets degelijks ten gevolge hebben.

Zij worden begroet als een „*edel broederpaar*” en verre is het van mij om er iets op af te dingen, IK daarentegen als een „*Radicale vrijheidsbelager*.”

En toch, MULTATULI had ongelijk om te zeggen: „PUBLIEK, IK VERACHT U”. — „Wie zich beklaagt over dwaling is een vijand van de waarheid.”

Het is voorloopig beslist, dat men den Bond er niet dienstbaar aan maken zal, om de bestaande bezwaren tegen de tusschenkomst van den wetgever te onderzoeken en zoo mogelijk uit den weg te ruimen. Ik zeg „*voorloopig*”, daar de tijd ontbroken heeft, om de kwestie *au fond* te bespreken. Doch er is slechts een *wapenstilstand* gesloten over de strekking van den Bond in het algemeen en over het *verplicht onderwijs* in het bijzonder, en men verlieze niet uit het oog, dat generaals als Jkhr. BEYMA THOE KINGMA, OPZOOMER, VAN HEYST, DE ROOCK, VAN LIER, SIKKENS, en zoo velen, wier namen ik niet behoef te noemen — evenmin als ik, zoo ligt het hazenpad kiezen.

Het door mij geopende *tirailleurvuur* werd wel door *grof geschut* (met los kruid?) beantwoord door Jhr. VAN DER HEIM, en door de motie van den heer MOENS tot zwijgen gebracht, maar de korte gedachtenwisseling over *school- of leerplichtigheid*, door mijn voorstel uitgelokt, zal toch, naar ik hoop, minstens dit voordeel aangebragt hebben, dat het vraagstuk meer ernstig zal worden overdacht door velen, die dit tot hiertoe verzuimden

en zich toch gerechtigd achten, daarover eene opinie te uiten. Men heeft zich in allen gevalle verbonden, om er op terug te komen in eene volgende, algemeene vergadering — vóór en alear men het Schoolverbond als geconstitueerd zal beschouwen (1).

Hoe het zij, de éérste vergadering is in geenen deele onvruchtbaar geweest, maar heeft tot een groot, zeer groot resultaat geleid, namelijk dit: dat de aandacht in Nederland op het zoo noodlottig *schoolverzuim* gevestigd is op eene wijze, zooals dit zonder het cordate initiatief van de heeren HARTING zeker niet zoo spoedig zoude hebben plaats gehad. En dit is, op zich zelven beschouwd, een zeer gelukkig verschijnsel.

Te regt werd dan ook door den heer D. HARTING aan het einde der vergadering een warm en waar woord gesproken tot de aanwezigen:

„Wij, Hollanders, raken niet ligt in geestdrift, wij laten veel over onzen kant gaan; maar eenmaal ingenomen met een zaak, dan ook hebben wij een wilskracht, waardoor wij bergen van bezwaren verzetten, en zaken tot stand brengen, die ieders bewondering trekken. Laat ons toonen, dat dit echt Hollandsch karakter ook in ons gevonden wordt. Wij hebben ons overtuigd van het bestaan van een kwaad, een kanker, die aan de welvaart onzer Maatschappij knaagt: het zoo noodlottig schoolverzuim. Laat ons nu op alle bezwaren bij de bestrijding antwoorden: „WIJ WILLEN! JA „WIJ WILLEN!!” ”

(1) Het is daarom „ONJUIST,” (à la VAN ZUYLEN) wat de *N. Rott. Cour.* goed vond te zeggen in haar hoofd artikel van 10 Nov.:

„In de avondvergadering te Utrecht, toen de lucht gezuiverd was van het salpeterig element, was het weder de overgroote meerderheid die zich afkeerig betoonde van het verplicht schoolonderwijs.”

Het tegendeel is veeleer waar. Aan het slot der avondzitting toch werd uitdrukkelijk geconstateerd, dat er geen gelegenheid gegeven was, om over het verplicht onderwijs (van schoolpligtigheid was geen sprake) van gedachten te wisselen.

Dagelijks verneemt men dan ook berigten van het vormen van Afdeelingen, om het schoolbezoek te bevorderen, en ongetwijfeld zullen die pogingen veel goeds ten gevolge hebben, terwijl zij tevens krachtig zullen bijdragen om de overtuiging meer algemeen te doen worden, dat *zonder de tusschenkomst van den wetgever geene algemeene verspreiding van het onderwijs in alle klassen der maatschappij mogelijk is.*

Maar — en hier rigt ik mij tot de *anti*-vrienden van het *Dagblad*, tot hen, wien niet alleen hun land en volk lief is, maar die tevens niet blind zijn voor de gebreken van het tegenwoordig volksonderwijs — veel min voor de gevaren der toekomst, vooral van de zijde der zoogenaamde „vrienden” van het *Dagblad*, — (*de Conservatieven, — Anti-revolutionairen en Ultramontanen*) — is het u voldoende, een *Schoolverbond* in het leven te roepen, enkel met het doel, het *schoolbezoek* te bevorderen, zij het ook overeenkomstig mijn voorstel, tevens met het doel, om de tusschenkomst van den Staat voor te bereiden, zoodat er geen schoolverzuim meer mogelijk ware? *Mij is dit op verre na niet voldoende.*

Ware het mij vergund geworden, op de vergadering over *de algemeene strekking* van het ontwerp, zoo als dit nu ter tafel is gebracht, mijne gevoelens te zeggen, dan zoude het welligt gebleken zijn, dat er velen waren, die met mij een veel ruimere strekking aan een *Schoolverbond* in Nederland wenschen gegeven te zien, dan bloot het schoolverzuim te bestrijden.

Ik wil daarom nu langs dezen weg aan het oordeel van alle belangstellenden in het openbaar lager onderwijs mijne denkbeelden onderwerpen over hetgeen in mijn oog de strekking van een Nederlandsch *Schoolver-*

bond — welligt doelmatiger **SCHOOLWET-VERBOND** — zal moeten uitmaken.

Zie hier mijn programma :

DOEL.

1. Bescherming en handhaving der openbare (neutrale) school tegen hare openbare en geheime vijanden.
2. Bestrijding van het schoolverzuim door het zooveel mogelijk bevorderen van schoolbezoek, zonder onderscheid te maken tusschen openbare of niet gemengde, bijzondere scholen.
3. Grondig onderzoek naar:
 - a. de bezwaren tegen eene tusschenkomst van den wetgever, ter algemeene verspreiding van het lager onderwijs in alle klassen der maatschappij,
 - b. de gevolgen van **VERPLIGT EN KOSTELOOS ONDERWIJS** hier te lande.
4. Ernstig streven naar verbetering van het volksonderwijs, onder meer door:
 - a. verheffing van de onderwijzers tot rijksambtenaren, met een vaste jaarwedde ten laste van het rijk en toelagen der gemeentebesturen; beroepbaarstelling enz.;
 - b. meer praktische methode in het onderwijs van sommige leervakken;
 - c. verbetering van het schooltoezigt enz. enz.

MIDDELEN.

1. Het uitgeven van een eigen orgaan (maand- of tijdschrift).
2. Het *beloonen* of *bekroonen* van verdienstelijke geschriften, ter bevordering van het *doel* der vereeniging.
3. Het stichten van afdelingen, waarvan ieder in haar eigen kring zelfstandig werkzaam zal zijn, om het schoolverzuim te bestrijden en verder in overleg

met een Hoofdbestuur alle verdere strekking der vereeniging te bevorderen.

Toen de schoolwet-kwestie nog onder „het slijk der politiek” bedolven was, in December 1868, werd reeds door mij in eene zeer talrijk bezochte meeting te Gorinchem, uitgeschreven door de kiesvereeniging *Burgerpligt*, en ten doel hebbende onze wet op het onderwijs in het openbaar door voor- en tegenstanders te doen bespreken, het denkbeeld aangegeven, om een Bond op te rigten met een zeer geringe contributie, b. v. 25 cents voor ieder lid, die zich tot hoofddoel stellen zou: de hoofdbeginselen der wet van 1857 te beschermen tegen hare geheime en openbare vijanden (1). Het scheen echter, dat men toen den tijd en de omstandigheden nog niet rijp achtte tot verwezenlijking van dat denkbeeld.

Zal dit nog het geval zijn, nu het nederlandsche volk, wakker geschud door het *Bisschoppelijk mandement*, de *Encyclick* en *Syllabus* aan de ééne en door de zoo doelmatige bemoeijingen der *Maatschappij tot Nut van 't Algemeen* aan de andere zijde, uitspraak heeft gedaan ten voordeele der neutrale school? Ik kan het niet gelooven.

Zij, die hun land en volk liefhebben en het gevaar kennen, waarmede de neutrale school voortdurend wordt bedreigd, zoo door hare openbare vijanden als (en niet het minst) door hen „die de kunst verstaan, om hunne ware bedoelingen te verbergen in den mantel der denkbeelden van hunne tegenpartij” mogen niet langer aarzelen, om op het voorbeeld hunner tegenstanders zich onderling te vereenigen, ten einde deze laatsten met ver-

(1) Men zie het verslag van het verhandelde in de buitengewone vergadering van de kiesvereeniging *Burgerpligt*, gehouden te Gorinchem in den Doelen, den 5 December 1868. Gorinchem, G. C. VAN DER MAST.

eende krachten en open vizier te bestrijden en te helpen ontmaskeren.

„*Maskers af!*” was indertijd de wanhopige kreet van het *Dagblad* en zijne „vrienden”. Welnu, het door mij u voorgesteld programma laat geen twijfel toe over wat wij willen. *Maskers af!* zij thans ook de leus in alles, wat met het onderwijs in verband staat.

Allen, die bereid zijn, om zich aanéén te sluiten ter uitvoering van dit programma, wat de algemeene strekking betreft, gelieven mij door bloote toezending van hun adreskaartje daarvan te doen blijken.

Niet, dat ik wenschen zou, het gebeurde op 27 October ongedaan te maken, af te breken of te belemmeren. Integendeel: wie zou niet met vreugde de berigten begroeten, dat allerwege afdeelingen tot stand komen, om het schoolverzuim zoo veel mogelijk te bestrijden. Soortgelijke vereenigingen kunnen niet te spoedig en te talrijk opgericht worden. Maar er is meer noodig dan dit alléén — en ook dat meerdere moet zich een *Schoolverbond* ten doel stellen, zal het aan de bestaande behoeften voldoen.

De volgende vergadering te Utrecht zal dan doen zien, wat men wil. Daarna zal het beslist worden, of er naast een *Schoolverbond tegen schoolverzuim* nog plaats zal zijn voor een *Schoolwet-verbond* volgens de straks voorgestelde grondslagen — dan wel of zamensmelting mogelijk zal zijn. Het laatste wordt door mij het vurigst gewenscht!

STAAT van het schoolverzuim in de provincie *Zee-land*, opgemaakt naar aanleiding van het getal leerlingen *ingeschreven* voor het lager onderwijs op de openbare- en bijzondere dagscholen, van 6 tot en met 11 jaar in 1868.

VERDEELING DER PROVINCIE.	Bevolking op 1o. Januarij 1868.	Vermoedelijk getal kinderen van 6 tot 12 jaren.	SCHOOLVERZUIM.				KOSTEN per hoofd na aftrek van School- geld etc. in 1867.
			15 Jan.		15 Julij.		
			op 100 kinderen.	Getal.	op 100 kinderen.	Getal.	
Voormalig 5 ^{de} district.....	34955	(*) 4544	37	1676	47	2133	f 0,68
Walcheren (zond. Midd. en Vliss.)	16088	2091	32	670	30	619	» 0,67 ^s
Voormalig 4 ^{de} district.....	24239	3151	28	881	39	1217	» 0,93
Zuid-Beveland (zonder Goes)...	25817	3356	26	859	42	1425	» 0,77
Tholen, c. a	14438	1877	18	346	34	651	» 1,02
Noord-Beveland	6729	875	18	158	32	287	» 0,84
Schouwen en Duiveland (z.ZZee.)	14793	1923	14	283	31	599	» 0,93 ^s
		17817	27 ^{s 5}	4873	39	8174	
Vlissingen (†).....	11521	1498	38	572	41	618	» 0,68 ^s
Goes	6313	821	19	158	27	225	» 0,89 ^t
Middelburg	16180	2103	18	384	18	375	» 0,93 ^s
Zierikzee	7928	1031	3	36	2	25	» 1,17 ^s
Totaal over de geheele Prov.	179001	23270	25 ^{s 8}	6023	35 ^{1 2}	8174	» 0,81
id. id. id. 1869.	179298	23309	22 ^{s 1}	5201	30 ^{t 1}	7102	

(*) Ter berekening dezer kolom is door mij slechts 13 % der bevolking genomen, dat eigenlijk iets hooger zoude moeten zijn. — In het Regerings-verslag over 1867 is daarvoor genomen 13,0263 percent, waardoor het totaal dezer kolom en die van het *verzuim* voor 1868 en 1869 met 47 zoude zijn verhoogd.

(†) Het is mij uit eene opgave, door het Hoofd der gemeente verstrekt, gebleken dat het werkelijk getal kinderen van 6 tot 12 jaar, te Vlissingen aanzienlijk *minder* is dan het *vermoedelijk* getal, volgens de gewone berekening verkregen wordende. — Als oorzaak wordt daarvan opgegeven, het buitengewoon aantal gepensioneerden, in die gemeente verblijfhoudende, *terwijl er op de bewaarscholen ook kinderen van 6 en 7 jaar worden toegelaten*. Een en ander is oorzaak van het schijnbaar groot schoolverzuim in deze gemeente.

NADERE VERDEELING VAN HET SCHOOLVERZUIM
IN IEDERE GEMEENTE IN 1868.

Voormalig 5de district.

	Winter.		Zomer.	Kosten.		Winter.		Zomer.	Kosten.
	pCt.	pCt.				pCt.	pCt.		
Sas van Gent ...	60	60		f 0,67	Hoek	35	46		f 0,75 ¹
*St. Jansteen ...	54	75		> 0,58 ²	*Hengstdijk	30	52		> 0,64 ³
Koewacht	52	64		> 0,30	*Axel	29	22		> 0,96
*Boschkapelle ...	49	61		> 0,47 ⁴	*Westdorpe	29	45		> 0,85
*Hontenisse	43	46		> 0,84 ⁷	Overslag	28	68		> 0,62 ⁶
Neuzen	38	28		> 0,50 ⁵	Zuiddorpe	25	41		> 0,60 ⁵
*Stoppeldijk	38	50		> 0,69	*Zaamslag	24	45		> 0,68 ⁵
*Graauw	37	67		> 0,52	*Ossenisse.....	19	33		> 0,69 ²
Hulst	37	38		> 0,63 ⁵	Philippine	10	38		> 0,88 ²
*Clinge.....	36	60		> 0,78 ⁸					

Walcheren.

	Winter.		Zomer.	Kosten.		Winter.		Zomer.	Kosten.
	pCt.	pCt.				pCt.	pCt.		
Aagtekerke ...	52	41		f 0,47	Ritthem	33	21		f 0,68
Biggekerke.....	47	50		> 0,56	Zoutelande	33	26		> 0,82 ⁵
Vrouwepolder...	44	42		> 0,88	Serooskerke ...	30	30		> 0,69
St. Laurens ...	42	33		> 0,92 ⁵	Grijpskerke ...	28	21		> 0,40
Koudekerke ...	41	39		> 0,45	Nw. en St. Joosl.	26	31		> 0,60 ⁵
Vlissingen	38	41		> 0,68 ⁵	Oost-enW.-Soub.	25	31		> 0,78
Veere	38	16		> 0,67	Westkapelle ...	19	26		> 0,58
Domburg	36	24		> 0,77 ⁵	Oostkapelle.....	18	24		> 0,89 ⁵
Arnhemuiden ...	36	30		> 0,59 ⁵	Middelburg.....	18	18		> 0,93 ⁵
Meliskerke.....	34	38		> 0,70 ⁵					

Voormalig 4de district.

	Winter.		Zomer.	Kosten.		Winter.		Zomer.	Kosten.
	pCt.	pCt.				pCt.	pCt.		
Heille	52	70		f 1,04	Eede	25	52		f 0,60
IJzendijke	43	43		> 0,63 ⁵	*Oostburg	23	32		> 1,42 ⁵
Groede	35	30		> 0,60 ⁵	Breskens.....	22	24		> 0,79 ⁵
Cadzand	34	38		> 0,82 ⁵	St. Anna t. Muid.	21	48		> 1,79
Nieuwvliet	34	44		> 0,66 ⁵	*Sluis	21	26		> 1,43
*Aardenburg ...	33	39		> 0,67	*Zuidzande	20	51		> 1,07
*Waterlandkerkje	33	48		> 1,00	*Hoofdplaat.....	19	31		> 0,64
*Biervliet	31	47		> 0,98	Schoondijke ...	18	34		> 0,96
*St. Kruis	27	43		> 1,20 ⁵	Retranchement..	5	33		> 0,85

(*) Deze gemeenten heffen geen schoolgeld voor het gewoon lager onderwijs op de dagschool.

Zuid-Beveland.

	Winter.		Kosten.		Winter.		Kosten.
	pCt.	pCt.			pCt.	pCt.	
Kloetinge	39	51	f 0,97 ⁵	's Heer Arendsk.	26	47	f 0,81
Hoedekenskerke	38	41	> 0,46	Kruiningen.....	25	30	> 0,40 ⁵
's Gravenpolder.	38	50	> 0,82 ⁵	Schore.....	20	46	> 1,01
Heinkenszand...	38	43	> 0,77	Wemeldinge ...	19	37	> 0,51
*'s Heer Abtsterke	37	30	> 1,58	Goes	19	27	> 0,78
Ellewoutsdijk...	37	43	> 0,74	Nisse	19	18	> 1,09
Borsselen	36	56	> 0,74 ⁵	*Wolphaartsdijk	18	36	> 0,52
IJerseke	32	60	> 0,91 ⁵	(†)Kattendijke,c.a.	18	14	> 0,80 ⁵
's Heerenhoek...	32	63	> 0,55	Kapelle	17	44	> 1,42 ⁵
Baarland.....	32	40	> 0,63 ⁵	*Oudelande	15	56	> 0,89 ⁴
Fort Bath	31	53	> 1,11	Driewegen	12	63	> 1,00
Ovezande.....	29	49	> 0,63 ⁵	Rilland	4	36	> 0,83
Waarde	28	37	> 0,58 ⁵				

Tholen, c. a.

	Winter.		Kosten.		Winter.		Kosten.
	pCt.	pCt.			pCt.	pCt.	
*Oud Vossemeer.	32	44	f 1,02	St. Philipsland...	19	48	f 0,74
Stavenisse	27	44	> 0,46	*St. Maartensdijk	16	33	> 1,08 ⁶
*Poortvliet.....	24	27	> 0,84 ³	*Tholen	15	17	> 1,63 ⁵
Scherpenisse ...	23	23	> 0,87 ³	*St. Anneland ...	4	43	> 0,98

Noord-Beveland.

	Winter.		Kosten.		Winter.		Kosten.
	pCt.	pCt.			pCt.	pCt.	
*Wissenkerke ...	25	36	f 0,75 ⁴	Colijnsplaat.....	11	32	f 1,04 ³
*Kortgeen.....	21	29	> 0,93 ³	Kats.....	3	28	> 0,86 ⁵

(*) Deze gemeenten heffen geen schoolgeld voor het gewoon lager onderwijs op de dagschool.

(†) Deze gemeente bestaat uit twee dorpen: *Kattendijke* en *Wilhelminadorp*. Te *Wilhelminadorp* bestaat geen noemenswaard *Schoolverzuim*; te *Kattendijke* in den winter 30 pCt.

De oorzaak van dit verschil is, dat te *Wilhelminadorp* feitelijk schoolpligtigheid voor den werkenden stand bestaat. De kinderen van arbeiders, wier ouders in dien polder wonen, moeten tot hun 13e jaar schoolgaan, en kunnen aldaar geen werk krijgen, (dank zij den beheerder van dien polder, tevens hoofd der gemeente *Kattendijke*) zonder vooraf in tegenwoordigheid van Burgemeester en Wethouders door een examen bewijzen te hebben gegeven, voldoende onderwijs te hebben genoten.

Evenmin kunnen elders wonende kinderen beneden de 13 jaar in dien polder werk krijgen, zonder bewijzen over te leggen van den onderwijzer hunner gemeente, dat zij voldoende lager onderwijs hebben genoten.

Schouwen en Duiveland.

	Winter.		Kosten.		Winter.		Kosten.
	Zomer.	Zomer.			Zomer.	Zomer.	
	pCt.	pCt.			pCt.	pCt.	
Kerkwerve	38	32	f 1,00	Bruinisse	12	30	f 0,76 ³
Burgh	33	30	> 0,80	Ellemeet	11	27	> 1,34 ⁸
Nieuwerkerk ...	26	38	> 0,59 ⁵	Noordgouwe ...	10	37	> 0,73 ⁸
Elkerzee	22	41	> 0,63 ⁶	Brouwershaven.	10	23	> 0,09 ⁴
Duivendijke ...	18	51	> 1,00	*Dreischor	9	26	> 1,32 ⁴
*Haamstede	17	39	> 1,46 ⁸	Noordwelle ...	9	21	> 1,32 ⁸
Serooskerke ...	17	34	> 1,50 ³	*Oosterland.....	6	26	> 1,12 ⁵
Zonnemaire.....	16	33	> 1,17	Zierikzee	3	2	> 1,17 ⁵
Renesse	13	27	> 1,11	Ouwerkerk ...	1	17	> 1,12 ¹

(*) Deze gemeenten heffen geen schoolgeld voor het gewoon lager onderwijs op de dagschool.

NASCHRIFT.

„Het is een kleine minderheid, die tot hertoe
„velen beheerschte — haar overmoed nam toe,
„naarmate zij onzen onderworpen zin aanschouwde,
„uit gebrek aan moed, om tegen die heerschende
„partij op te komen.”

„Schudt in uw eigenbelang, in het belang
„van de toekomst van ons Vaderland, die lafhar-
„tigheid van u af; laat uwe stem hooren, en
„werpt het gezag van uw naam en van uw ge-
„tal in de schaal — laten wij het openlijk zeggen
„en herhalen, dat wij voorstanders zijn der open-
„bare (neutrale) school.”

OPZOOMER.

Reeds was deze brochure ter perse, toen men in de voornaamste dagbladen het bericht vernam, dat de Commissie, belast met de taak om naar aanleiding van het verhandelde in de vergadering van 27 October een concept-reglement te ontwerpen voor het Schoolverbond, met haren arbeid gereed was; en dat op het laatst van Februarij eene Algemeene Vergadering zal gehouden worden door afgevaardigden van reeds gevestigde of vóór 15 Februarij te vestigen afdelingen, om hunnen arbeid te beoordeelen, en het Schoolverbond definitief te constitueeren, onder verdere mededeeling, *dat die vergade-*

ring ook met regt van adviseerende stem zal kunnen worden bijgewoond door leden van het verbond, die op plaatsen wonen, waar nog geen afdeeling is tot stand gekomen.

Deze bepaling der Commissie is geheel in strijd met het besluit der vergadering, van wie zij, overeenkomstig het door mij gedane voorstel, haar mandaat ontvangen heeft.

In de avondzitting toch van 27 October is uitdrukkelijk bepaald geworden, en door de toen nog aanwezige heeren aan de bestuurstafel, bij monde van den Voorzitter, den heer L. MULDER, namens de Commissie, de toezegging gedaan, dat *naan allen, die van hunne tegenwoordigheid op de éérste vergadering hadden doen blijken, een exemplaar van het ontwerp-reglement zoude toegezonden worden, en dat dezen zouden opgeroepen worden, om het Schoolverbond definitief te constitueeren*, onder bijvoeging, dat de gemaakte en nog te maken kosten, aan een en ander verbonden, door allen gezamenlijk zouden gedragen worden.

In strijd met dit besluit, door de vergadering genomen, vindt men *nu* goed, zijne *lastgevers* eenvoudig ter zijde te stellen, hun alléén eene *adviseerende* stem gevende!!

In betrekkelijken zin verheug ik mij in dat besluit der Commissie, omdat het een krachtige bijdrage is ter bevestiging van datgene, waarop door mij in de voorgaande bladzijden is gewezen; het *„past op uwe neuzen”*, zal er waarschijnlijk te gereeder door gebillijkt worden.

Dat zij, *„die de kunst verstaan, van hunne ware bedoelingen in den mantel hunner tegenpartij kunstmatig te verbergen,”* zich veel, zeer veel durven aanmatigen, is reeds gebleken vóór en op 27 October. Maar dat de meerderheid eener Commissie, waaronder dan toch een tal mannen van *„goeden wil,”* in spijt eener zoo uitdrukkelijke overeenkomst, zoo ver zouden durven gaan, als nu het geval is — wie zou dit ooit hebben durven

vermoeden? Het druischt dan ook te zeer aan tegen *de goede trouw*, om daarin stilzwijgend te berusten.

Waar op dusdanige wijze het gegeven woord verbroken wordt — zij het dan ook door mannen, wier namen *„een goeden klank hebben in ons vaderland,”* daar is zwijgen in mijn oog lafhartig.

Ik laat anderen vrij, om zich op zoodanige wijze stilzwijgend als schooljongens te laten behandelen. Doch wat mij betreft, ik protesteer tegen zulke wederregtelijke handelingen, en aarzel niet om, ter bevestiging van de juistheid mijner bewering, een beroep te doen op allen, die de sluiting der avondzitting op 27 October hebben bijgewoond.

6.1458a